

Morální distres školních psychologů

Jiří Mareš

Univerzita Karlova

Lékařská fakulta v Hradci Králové

Etické normy práce školního psychologa

- Pokud jsou **administrativní předpisy a nařízení v rozporu s etickými principy**, vyvíjejí ŠP upřímnou snahu tyto neshody a rozdíly odstranit. Pokud v tomto úsilí ŠP neuspějí, měli by **dát přednost etickým principům**.“ (Profesionální odpovědnost odst. 1.2 c)
- Ochrana blaha žáků a studentů, jejich rodičů, učitelů a pedagogů je pro ŠP prvořadou záležitostí. Pokud nastane **konflikt zájmů**, ŠP **preferuje zájmy žáků a studentů**.“ (Profesionální odpovědnost odst. 1.2 f)
- ŠP se vyhýbají situacím, při nichž by docházelo ke konfliktům nebo tajným dohodám, v jejichž pozadí by stály **důvody ekonomické, politické nebo osobní**.“ (Profesionální odpovědnost odst. 1.2 ch)
- A co **tlaky sociální**?

Dosavadní situace v České republice

- Profese školního psychologa: **kritická místa profese** (Zapletalová, 2001): vztahy psychologů s ředitelem školy
- Školní psychologové ve **vztahové síti** školy (Zapletalová, 2001, Lazarová, 2008) vztahy se žáky, třídami, ale také:
- s **učiteli, vedením školy, rodiči, dalšími subjekty mimo školu** (PPP a SVP, OSPOD, klinický psycholog, lékař)
- Štech (2001): nejčastější versus nejkritičtější situace
  - ◆ Nejčastější – krizové intervence u žáků
  - ◆ **Nejkritičtější** pro psychologa – rodina a její dysfunkce (42 %); **nevhodné zásahy, ingerence buď učitelů nebo ředitelů škol** (28 %)

Dosavadní situace v České republice

- Existuje problém se **zachováním povinné mlčenlivosti** školního psychologa o citlivých údajích, které získá o žákovi či jeho rodině
- Je vyvíjen tlak od vedení školy, která ho zaměstnává, dozvědět se je
- je to prověrkou psychologovy profesionality (Lazarová, 2008).
- Za rozsah a kvalitu školních poradenských služeb odpovídá **ředitel** školy, ale:
- vztah ředitel-ŠP je **složitý vztah** laik - expert, nadřízený - podřízený (Štech, Zapletalová, 2013)
- ředitelova zakázka a její důsledky: zaříd'te, aby problémový žák opustil školu ...

Dosavadní výzkumy v ČR

- Soldán (2012, s. 85): Obraz vytvářený odbornou literaturou kolem roku 2000 v některých ohledech již **zastaral**.
- Novější výzkumy naznačují, že **existuje řada nových témat**, kterým není věnována dostatečná pozornost.
  - ◆ Důvěra ve vztazích mezi učiteli a začínajícím školním psychologem (Suchardová, 2009)
  - ◆ Školní psycholog a jeho práce z pohledu pedagogů (Stejskalová, 2012)
  - ◆ Reflexe vztahové sítě školního psychologa (Zimová, 2012)
  - ◆ Školní psycholog a jeho práce z pohledu pedagogů a školních psychologů (Vonostránská, 2013)
  - ◆ Kritická místa profese školních psychologů (Keřt, 2014).

Výzkumy v USA

- ŠP musí proplouvat systémovými hranicemi, zažívá **konflikt hodnot, přesvědčení**, jednotlivých rolí, které zastává.
- Etičnost jejich rozhodování často ovlivňují sociální faktory, **sociální tlaky** (Lasser, Mc Garry, 2007)
- Proč se vlastně mají ŠP zajímat o **model eticky správného rozhodování**? (Williamsová, 2011)
- Protože formulace v **etickém kodexu** školního psychologa nedávají návod, jak se zachovat v konkrétní situaci.

Výzkumy v USA – tři nejzávažnější etické problémy školních psychologů

Dailor, Jacobová (2007)	Jacob-Tim (1999)
Administrativní nátlaky na ŠP, aby se zachoval neeticky Např. nerealizovat některé intervence, protože je třeba šetřit. Nezveřejňovat některá zjištění, protože se to nehodí vedení školy.	Administrativní nátlaky na ŠP, aby se zachoval neeticky
Špatné edukační praktiky	Tlak na používání nevhodných diagnostických metod
Tlak na používání nevhodných diagnostických metod	Tlaky na porušení povinné mlčenlivosti
Být konfrontován s neetickým jednáním kolegů ve škole	Špatné edukační praktiky

Administrativní tlaky

- Bocciová et al. (2016) provedla výzkum u 291 školních psychologů

Konstatovala:

- Téměř **třetina dotázaných** zažila **tlak, aby se zachovala neeticky**:
- dostali pokyn, aby nerealizovali postup, který sami považovali za správný
- a naopak, aby souhlasili s rozhodnutím, které bylo pro klienty nevhodné.

ŠP, kteří to zažili, udávali

- vysoký stupeň vyhoření, malou spokojenost s profesí, větší přání odejít ze školy a někteří i změnit profesní zaměření.

Problém

- Co víme o rozhodování školního psychologa **v kritických situacích**,
- které jsou vyvolány **sociálními tlaky**
- ze strany nadřízených orgánů, vedení školy, komunity, členů učitelského sboru, rodičů ?
- Tyto události staví školního psychologa před **morální dilema**
- vyvolávají u něj **morální distres**.
- Jak využít tohoto pojmu při popisu a analýze toho, co školní psychologové ve školách vnímají a prožívají?

Kritická událost (obecně)

- Jedná se o **nežádoucí situaci**, jež znamená:
  - a) výraznou změnu v dosavadním průběhu nějakého sociálního procesu
  - b) výraznou změnu či dokonce bod obratu v jedincově dosavadním životě

Kritická událost (Shapirová-Lishchinská (2011))

Jde o událost, v níž učitelův názor na to, co je správné udělat, **není brán v úvahu**

- soubor faktorů **donutí učitele** akceptovat takové rozhodnutí,
- jež bylo přijato a prosazeno **proti tomu, co on sám považuje** v dané situaci **za „správné jednání“**.
- Událost obsahuje **etický konflikt**,
- jehož výsledkem je **morální distres** učitele.

Pojem morální distres (Jameton, 1984, 1993)

- „morální distres vzniká v situacích, kdy jedinec ví, co je správné udělat, ale institucionální překážky činí téměř nemožné jednat tím správným způsobem“
- „jedinec zažívá morální distres, když dospěje k morálnímu závěru o případu, který sám řeší, ale instituce nebo spolupracovníci mu zkomplikují nebo přímo znemožní jednat v duchu tohoto rozhodnutí“
- Další výzkumy ukázaly, že může jít o **překážky či nátlaky**
  - ◆ organizační
  - ◆ lokálně politické
  - ◆ společenské
  - ◆ rodinné
  - ◆ individuální.

Dva typy morálního distresu (Jameton, 1993)

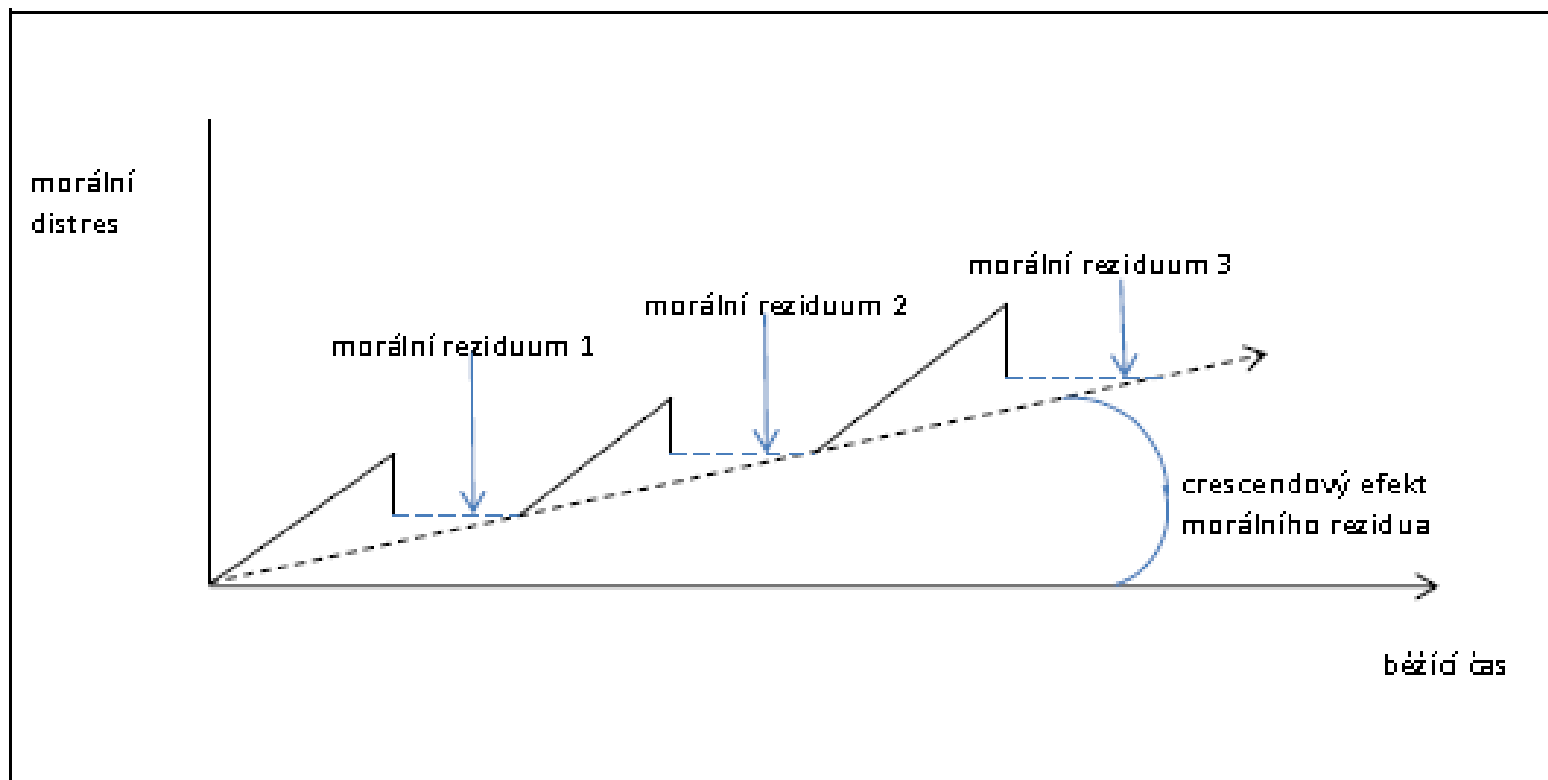
1. Prvotní morální distres (*initial moral distress*)

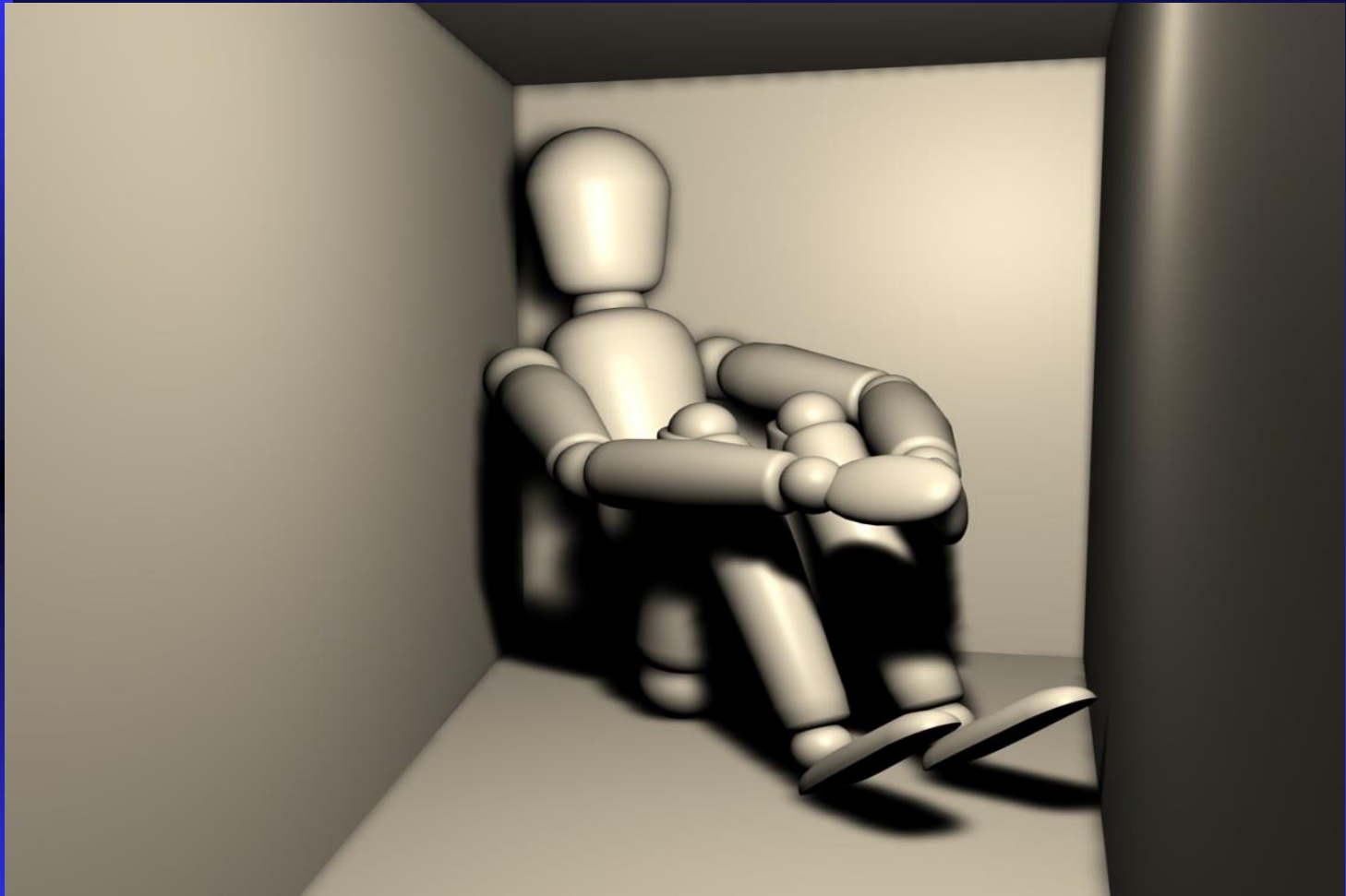
- emoce (např. vztek, úzkost); pracovník čelí institucionálním překážkám a konfliktům se spolupracovníky či nadřízenými; jde o **aktuální** konflikt
- rozhoduje se mezi tím **neudělat nic** anebo **nějak jednat** - a pak vybírá z řady alternativ.

2. Pozdější, reaktivní morální distres (*reactive moral distress*)

- v duchu se k celé situaci vrací
- obvykle se trápí tím, co udělal anebo tím, co neuděl a udělat měl

Dlouhodobý efekt (Epsteinová, Hamricová, 2009)

Vnímání a prožívání morálního distresu (Wilkinsonová, 1989)

- prožitek distresu je velmi **individuální**
- pracovník musí **rozpoznat situaci** jako morální problém (**klíčový moment**)
- dospět k přesvědčení, že je **spoluzodpovědný** vzhledem ke klientovi
- závisí to na jeho hodnotovém systému
- Takový pracovník ví, co by bylo správné udělat, **anebo ví co nechce udělat**
- těžce prožívá nemožnost správně postupovat (frustrace, vztek, vina)
- snaží se s takovou situací vyrovnat – volí různé **zvládací strategie**

Důsledky morálního distresu (Wilkinsonová, 1989)

- Je-li zvládací strategie **opakovaně neúspěšná** (neozve se; neprosadí změnu)
- dochází k poškozování jeho osobnosti, klesá jeho sebedůvěra,
- nastupuje pocit ponížení, poražení, bezmocnosti

Důsledky:

- Školní psycholog dělá jen to, co musí a jeho práce se e zhoršuje
- uvažuje o odchodu z dané školy
- odchází mimo resort školství

Pozitivní efekty morálního distresu

- samo vyprávění pracovníka o zažitém morálním distresu svědčí o tom,
- že mu není lhostejné, jak se s klientem na jeho pracovišti zachází (Hardingová, 1980)
- Pracovník se učí i ze svých neúspěchů, proher a snaží se **neopakovat předchozí chyby** (Bennerová, 1991)
- Je-li nová zvládací strategie úspěšná, posiluje se integrita jeho osobnosti, zvyšuje se jeho sebedůvěra
- stoupá spokojenost v práci, což se projeví v jeho práci; práce ho baví, přemýšlí, jak ji zlepšit; hlubší porozumění žákovi
- Zvláštní případ posttraumatického rozvoje osobnosti (Mareš, 2012)

Jak tedy postupovat? (Jacob-Timm, 1998; Williamsová, 2011)

1. Popište přesně problémovou, dilematickou situaci.
2. Definujte potenciální etické či právní souvislosti.
3. Hledejte etická/právní doporučení jak se zachovat. Pokud existují, použijte je. Pokud ne, konzultujte problém s odborníky.
4. Posuďte práva, povinnosti, odpovědnost, prospěch a blaho všech zúčastněných subjektů.
5. Sepište seznam těch alternativ řešení, která připadají v úvahu.

Jak tedy postupovat? (Jacob-Timm, 1998; Williamssová, 2011)

6. Zvažujte možné důsledky každé alternativy. Posuďte krátkodobé, průběžné i dlouhodobé dopady každého řešení.
7. Shromážděte důkazy o tom, které rozdílné důsledky přináší každá alternativa rozhodnutí, která by byla přijata.
8. Rozhodněte pro jednu alternativu a přijměte svoji odpovědnost za toto rozhodnutí. Monitorujte vynořující se důsledky svého rozhodnutí.

Závěry

- Morální distres **není nový jev**, vyskytuje se po staletí.
- Jde o případy, kdy člověk nemůže udělat to, co považuje za správné
- a je okolnostmi přinucen buď nedělat nic (nezabrání něčemu špatnému) anebo vykonat cosi, s čím vnitřně nesouhlasí;
- zažívá **vnitřní rozpor, trápí se tím.**
- uvědomuje si, že jednal z hlediska etiky i morálních zvyklostí špatně
- **v posledních 20-25 letech** se tyto psychické procesy **systematicky zkoumají**
- Morální distres má **silný a často destruktivní dopad**

Závěry

Štech říká (2001, s. 55):

- Školní psycholog pracuje i v **sociálních delikátních situacích**
- pohybuje se v **zóně kompromisů** souvisejících s jeho profesní identitou
- Musí přesvědčivě dokládat svou profesní kompetenci
- s tím se vystavuje konfliktům a zkouškám souvisejícím se školou jako institucí
- Měl by jim **otevřeně čelit a brát je jako výzvu**, neboť tím stvrzuje svoji profesní identitu

